

КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕ БИЛИМ АЛУУНУН ТУРМУШТА КЕРЕГИ БАРБЫ?

Востребовано ли обучение на кыргызском языке?

Is kyrgyz language effective in exucation?

Аннотация: азыркы убакта кыргыз калкынын бир кыйла бөлүгү жогорку окуу жайларда (орто мектептерде дагы) балдарын орус тилинде гана окутууну каалайт. Себеби эмнеде? Ушул макала бул суроого туура жооп алууга жардам берет.

Аннотация: в последнее время значительная часть кыргызского населения желает обучать своих детей в высших учебных заведениях (в средних школах тоже) только на русском языке. В чем причина? Данная статья поможет найти правильный ответ на этот вопрос.

Annotation: recently the significant part of kyrgyz population wants their children be taught in Institutes of the higher education (secondary schools also) but in Russian. What the reason? The given article will help to find the right answer on this question.

Негизги сөздөр: мамлекеттик тилге болгон муктаждык; кыргыз жана орус тилдүү бизнес чөйрө; мамлекеттик жана расмий тилдеринде студенттерге бирдей сапатта билим берүүнүн инновациялык концепциясы;

Ключевые слова: потребность в государственном языке; кыргызская и русскоязычная бизнес-среда; инновационная языках; использование синергического (системного) эффекта, появившегося в результате взаимодействия государственного и официального языков.

Keywords: the necessity in the state language; kyrgyz and Russian business atmosphere;

Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн өнүгүүсү жана бекемделиши үчүн мамлекеттик тилде билим алуунун негизинде өлкөбүздүн бардык экономикалык жана бизнести башкаруу тармактарында ийгиликтүү иштегенге жөндөмдүү адистер керек экендигин элибиз туура эле түшүнөт[1]. Бирок акыркы мезгилде ата-энелердин айрым тобу (көбүнчө кыргыздардын) балдары кыргыз орто мектептерин бүтүп, жогорку окуу жайларына өткөндөн кийин орус группасына алууну суранып арыздары менен кайрылат. Ал гана турсун ата-энелердин бир канча тобу орто мектептерде балдарын орус класстарына алуусун каалайт. Кыргызстандагы мындай көрүнүштүн негизги себептери эмнеде? Эң мурда белгилеп кете турган жагдай – мында ата-энелердин күнөөсү жок деп эсептейбиз[8].

Кыргызстандын жогорку окуу жайларында мындай түзүлгөн жагдайлардын негизги себептеринин бири – бул билим берүүнүн мамлекеттик стандартынын талабына ылайык түзүлгөн окуу программаларынын аткарылышы негизинен орус тили аркылуу гана жүргүзүүгө багытталгандыгы. Мисалы, Кыргыз Улуттук университетинин «Башкаруу жана бизнес», «Экономика жана финансы» факультеттеринде 1-курстан баштап студенттер кыргыз

жана орус группаларына бөлүнгөндүгүнө карабастан лекциялар, практикалык сабактар бардык предметтер боюнча орус тилинде гана

жүргүзүлөт. Кыргызстандын жогорку окуу жайларында түзүлгөн мындай абалдын оң жана терс жактары бар экендигин коомчулук билет. Оң жагы – мурунку СССРдин курамындагы, азыркы көз карандысыз республикалар менен экономикалык, илимий-техникалык мамилелерди ийгиликтүү жүргүзүүгө мүмкүндүк болгондугу. Ал эми терс жагы - республиканын ичинде адистердин экономиканы жана бизнес процесстерин башкарууну, финансы жана банк иштери боюнча өздөрүнүн функцияларын мамлекеттик тилде натыйжалуу аткара албагандыгында.

Демек, кыргыз тилинде билим алууга шарт түзүлбөгөндүктөн ата-энелер балдарын орус группасына алуусун сурангандыгы көбүнчө ушуга байланыштуу.

Эгерде республиканын жогорку окуу жайларында экономиканы жана бизнес процесстерин башкаруу тармактарына керектүү адистерди азыркы түзүлгөн методика жана ыкмалар менен расмий тилде гана даярдоону уланта берсе коомдо мамлекеттик тилде болгон муктаждык жоюлат. Бул бара-бара кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн өз алдынча өнүгүүсүнө жана бекемделишине коркунуч туудурат [9].

Билим берүүнүн азыркы кездеги эл аралык стандарттарына ылайык Кыргызстандын жогорку окуу жайларында экономика жана бизнести башкаруу багытындагы адистерди даярдап чыгаруу бакалавриат жана магистратура аркылуу ишке ашырылат. Мындай адистиктерди даярдап чыгаруунун негизги критерийи болуп, бир эле убакта кыргыз жана орус тилдүү ишкердик чөйрөлөрдө натыйжалуу иштөөгө жөндөмдүү сапатка ээ болгон адис эсептелет. Ушул максатка ылайык КРдин жогорку окуу жайларында адистерди даярдоонун мүмкүн болуучу эки варианты бар. Биринчи вариантта студенттерди биринчи курстан баштап каалоосу боюнча кыргыз жана орус группалары түзүлүп, бакалавриаттын биринчи, экинчи курстарында жалпы билим берүүчү (общеобразовательных) предметтер боюнча (философия, психология, экономикалык теория, информациялык технология ж.б.) кыргыз группалары кыргыз тилинде (чет тилдерден башкалары), орус группалары орус тилинде билим алышат. Адистиктин профилин түзгөн предметтерди окутууга байланыштуу бакалавриаттын үчүнчү, төртүнчү курстарында кыргыз жана орус группаларын бириктирип, лекцияларды орус (же кыргыз) тилинде, ал эми практикалык (семинардык) сабактарды сөзсүз эки тилде жүргүзүү максатка ылайыктуу. Бул учурда контролдук тапшырмаларды жана тестирлөө жумуштарды студенттер эки тилде аткарышат.

Эгерде кыргыз группаларындагы студенттер жана алардын ата-энелери 1-курстан баштап орус группаларына алууну каалап арыздар менен кайрылган учурда адистерди даярдоонун экинчи варианты пайда болот. Буга ылайык 1-курстан баштап бирдиктүү (единый) группалар түзүлөт. Бардык предметтерди 1-варианттын үчүнчү, төртүнчү курстар үчүн айтылган схема боюнча окушат.

Бул концепцияны ишке ашыруунун алгачкы кадамдарында республиканын жогорку окуу жайларында азыркы убакта түзүлгөн жана калыптанып калган реалдуу жагдайды эске алып предметтердин (айрыкча адистиктин профилин түзгөн) лекцияларын орус тилинде (кыргыз тилинде лекция жүргүзүү үчүн толук кандуу шарттар түзүлгөнгө чейин) жүргүзүү максатка ылайыктуу экендигин бул статьянын авторунун практикасы көрсөтү. Бирок лекцияны жана практикалык сабактарды олуттуу өзгөртүлгөн методика боюнча жүргүзүү талап кылынат. Мындай методиканын айрым жолдору бул статьянын авторунун төмөнкү эмгектеринде жарыяланган: 1) «Мамлекеттик жана расмий тилдерде студенттерге бирдей сапатта билим берүүнүн инновациялык концепциясын ишке ашыруунун айрым жолдору» (Ж. Баласагын атындагы КУУнун жарчысы, 3-чыгарылышы, 2013-ж.); 2) «Бизнести башкаруу жана экономика багыттарында адистерди мамлекеттик тилде даярдоодо синергиялык эффекти пайдалануунун ролу» (Ж. Баласагын атындагы КУУнун жарчысы, 4-чыгарылышы, 2014 ж.). Бул эмгектерде менеджмент багытындагы адистерди даярдоодо адистиктин профилин түзгөн предметтерди орус тилин катыштырбай өзүнчө мамлекеттик тилде гана окутуу жетишерлик натыйжа (эффект) бере албастыгы көрсөтүлдү.

Демек бир эле убакта кыргыз жана орус тилдүү чөйрөлөрдө натыйжалуу иштөөгө жөндөмдүү адистерди даярдап чыгаруу процессинде мамлекеттик жана расмий тилдердин өз ара аракеттенүүсүнөн келип чыккан синергиялык (системдик) эффекти пайдалануунун мааниси чоң жана максатка ылайыктуу [9].

Ошону менен бирге бул реалдуу концепцияны ишке ашыруунун негизги эки шартын белгилөө керек. Биринчи шарты: окутуучу предметти эки тилде бирдей жакшы билиши керек жана билим берүүнүн мамлекеттик стандартына ылайык мамлекеттик жана расмий тилде түзүлгөн лекциялардын, тестирлөө, контролдоо тапшырмалардын электрондук

варианты талап кылынат. Экинчи шарты: экономика жана бизнести башкаруу багытындагы адистиктин профилин түзгөн предметтер боюнча мамлекеттик тилде окуу китептерди, усулдук жана методикалык окуу куралдарын иштеп чыгууну ишке ашырышы керек [7].

КРдин ЖОЖдорунун бул эки шарттын аткарылышы студенттердин эки тилде бирдей сапатта билим алууга жетишүү концепциянын өзөгүн түзөт деп ишеничтүү айтсак болот ал эми бул эки шартты аткаруунун жолдору жалпысынан белгилүү бирок иш жүзүнө ашыруу ушул убакытка чейин канааттандыраарлык натыйжа бербей аткандыктан себеби эмнеде.

Республикада биринчи шарттын экономика жана бизнести башкаруу боюнча адистерди даярдоочу кадрлардын предметти эки тилде бирдей жакшы билиши канааттандыраарлык эмес натыйжасынын орчундуу себеби – ошол кадрларыбыздын дээрлик көпчүлүгү студенттерге билим берүүнүн бир гана (салыштырмалуу оңой) жолун өздөштүргөндүгүндө. Бул – адистерди орус тилинде даярдоо жолу. Албетте өлкөбүздүн экономикасынын өнүгүүсүндө бул жолдун реалдуу пайдалуу жактарын дагы белгилейбиз.

Ал эми экинчи шарттын аткарылышы (окуу китептерди жана усулдук окуу методикалык куралдарды мамлекеттик тилде даярдоону ишке ашыруу) биринчи шарттын аткарылышынан көз каранды.

Ушул айтылган эки шартты аткаруунун натыйжасында кыргыз жана орус тилдүү бизнес чөйрөдө иштөөгө жөндөмдүү адистерди даярдоого өбөлгө түзүлөт. Бирок мамлекеттик тилде окуу китептерди жана окуу куралдарды даярдоодо ушул кезке чейин практикада кездешпеген айрым ыкмаларды иштеп чыгуу жана колдоно билүү керектигин дагы белгилеп кетебиз.

Мисалы, «Стратегиялык менеджмент» предметиндеги «Бизнес стратегияны түзүү» бөлүмүндө «бир конкреттүү багытка топтоштурулган чыгымдар» деген түшүнүк бар. Ал эми орус тилиндеги окуу китептерде бул түшүнүк «сфокусированные издержки» деп айтылат. Мындай учурларда окуу китепте түшүнүктүн кыргызча айтылышынан кийин орусча айтылышын тегерек кашаага алып жазып койсо студенттер үчүн түшүнүктүү болот.

Мисалы: «бир конкреттүү багытка топтоштурулган чыгымдар» («сфокусированные издержки»).

Ошентип мамлекеттик тилде окуу китептерди иштеп чыгууда андагы берилген түшүнүктөрдү жана терминдерди орус тилинде бурмаланбай бирдей мааниде түшүнө алгандай кылып кошумча сөздөрдү жана терминдерди колдонуу керек. Бул боюнча дагы бир жагдайга токтолу.

Бизнести башкаруу процесси боюнча «стратегиялык менежмент» окуу китебинде берилген темалардын баяндап жазылышында дайыма кездешүүчү түшүнүктөрдүн жана терминдердин катарына «пайда» жана «пайдалуулук» кирет. Мунун орусча айтылышы: «прибыль» «прибыльность». Ушул эле кыргызча термин «пайда» орус тилинде башка түшүнүккө туура келет: «польза» же «выгода». Ал эми кыргызча термин «пайдалуулук» орус тилинде:

«полезность» же «выгодность» деген түшүнүккө дагы туура келет. Ушул себептен окуу китепте кыргызча берилишинен кийин кашаанын ичине орусча берилишин жазып коюунун зарылдыгы келип чыкты.

Стратегиялык менеджмент предметинде тышкы формасы боюнча окшош бирок мааниси боюнча айырмасы бар түшүнүктөр жана терминдер бар. Студенттер бул терминдерди жана түшүнүктөрдү чаташытырып айткан учурду практика көрсөттү. Мисалы, мындай учур маркетингдин стратегиясына кирген төмөнкү эки негизги элементтерин орус тилинде түшүндүрүүдө кездешет.

1. Стратегия товародвижения (кыргызча мааниси: товарды өндүрүүчүдөн керектөөчүгө түздөн-түз каналдардын, кыйыр каналдардын жана аралаш каналдардын жардамы менен жеткирүү).

2. Стратегия товаропродвижения (кыргызча мааниси: керектөөчүлөрдүн товарга болгон мамилелерин бекемдөө боюнча иш чаралардын системасын – жарнама, сатууну стимулдаштыруу, пропаганда, жеке сатуу ж.у.с. иштеп чыгуу).

Экономика, бизнести башкаруу ж.б. багыттар боюнча өлкөгө керектүү адистерди даярдоочу проблемалар боюнча окутуучулар, окумуштуулар, педагогтор анын ичинде бул статьянын автору өздөрүнүн сунуштарын КУУнун жарчысы журналына ж.б. массалык маалымат каражаттарында жарыялап келе жатышат. Эгерде КРдин жогорку окуу жайларында дайыма иштеп турууга милдеттүү Окуу методикалык комиссия, Окуу методикалык советтер мындай сунуштардын орчундууларын өз убагында талкуулап, пикирлерди угуп, тийиштүү иш чараларды кабыл алып, аларды аткарууга багыттап турса мамлекеттик жана расмий тилдерди бирдей колдонуунун негизинде адистерди даярдоо натыйжалуу болмок, жана студенттердин ата-энелеринин «балдарыбызды орус группаларында гана окутабыз» деген талаптары коюлмак эмес.

Кыргыз тилинин мамлекеттик тил даражасына ээ болгон күнүнө арналган КУУда жылда өтүүчү илимий практикалык конференцияда жогоруда айтылган көйгөйлүү проблемаларды кенен талкуулап конкреттүү иш чараларды кабыл алууга даярданышыбыз керек [5].

Адабияттар

1. Артыкбаев К. Мамлекеттик тилдин маселелери. Бишкек.- 2010.
2. Алымова А.Т. Мамлекеттик тилдин окутуунун учурдагы абалы жана маселелери.- КУУнун жарчысы, Б., 2013., 3-чыгарылышы.
3. Думанаева М.Г. Эне тилдин эртеңи эмне үчүн бизди ойлонтпойт?.- КУУнун жарчысы, Б., 2013., 3-чыгарылышы.
4. Жапаралиева Н.Ж. Мамлекеттик тилди окутуудагы көйгөйлүү маселелер жана кээ бир ыкмалар.- КУУнун жарчысы, Б., 2013., 3-чыгарылышы.
5. Култаева Ү, Чыманов Ж. Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинде мамлекеттик тилди окутууну өркүндөтүү концепциясы.- Кут Билим, 2009-жыл, 16-октябрь.
6. Мамытов К.М. Студенттердин мамлекеттик жана официалдык тилде бирдей ой жүгүртүүсүн камсыз кылуу концепциясынын инновациялык мүнөзү.- КУУнун жарчысы, Б., 2010, 1-чыгарылышы.
7. Мамытов К.М. Мамлекеттик жана расмий тилдерде студенттерге бирдей сапатта билим берүүнүн инновациялык концепциясын ишке ашыруунун айрым жолдору.- КУУнун жарчысы, Б., 2013., 3-чыгарылышы.
8. Мамытов К.М. Бизнести башкаруу жана экономика багыттарында адистерди мамлекеттик тилде даярдоодо синергиялык эффекти пайдалануунун ролу.- КУУнун жарчысы, Б., 2014, 4-чыгарылышы.
9. Мамытов К.М. Өз ара аракет же синергиялык таасирдин жемиши.- Кыргыз туусу, 2014-жылдын 19-сентябры.
10. Сыдыков А. Мамлекеттик тил жана окуу процесси.- КУУнун жарчысы, Б., 2013., 3-чыгарылышы.